

ФРАНЦУЗЬКА ШКОЛА ФІЗІОКРАТИВ ЯК ПРЕДТЕЧА КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ (друга половина XVIII ст.)

Горбань Ю.А.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Фізіократи – окрема течія серед французьких економістів, які, на відміну від економістів-меркантилістів джерелом багатства вважали не торгівлю, а виробництво, зокрема у сільськогосподарській сфері. Як наукова школа заявили про себе в другій половині XVIII ст. у середовищі французьких просвітителів. Засновник школи фізіократів Ф. Кене, як і його послідовники, головним економічним ресурсом держави вважали землю, а землеробство – основою багатства нації (*Вікіпедія*).

Чому саме у Франції зародилася нова течія в економічній теорії?

Франція поправу вважається батьківщиною Просвітництва, а саме середовище просвітителів, як уже сказано, стало підґрунтям появи фізіократів. Період з середини XVII до початку XIX ст., на думку відомого англійського історика Нормана Дейвіса, був періодом французького домінування в Європі. Просвітництво названий автор небезпідставно вважає періодом експериментаторства в сільському господарстві європейських країн, тож економічні теорії фізіократів з'явилися «в потрібний час і в потрібному місці». Мовою конкретики це означало: французьке село вступало в епоху аграрного капіталізму; в переддень Великої французької революції значна частина сільськогосподарських земель Франції знаходилась уже в руках новопосталої буржуазії; вона ж, новопостала буржуазія, володіла значними вільними коштами, найбільш вигідну капіталізацію яких пов'язувала з раціонально організованим землекористуванням. Тож, образно кажучи, економічні теорії фізіократів не могли не «зустрітись» з устремліннями нового класу землевласників.

Соціально-економічна суть теоретичних концепцій фізіократів. Їх визначальна мета – подолати протиріччя між прогресивними тенденціями у розвитку виробничих сил, у сфері сільськогосподарського виробництва зокрема, адекватних епосі аграрного капіталізму і застарілими соціальними відносинами.

Економічна складова. Визначальні економічні постулати школи фізіократів у стислому тезовому викладі зводилися до наступного:

- Головним ресурсом держави є земля, надто ж в умовах переходу від натурального господарювання до товарно-грошового, з чим і пов'язувалося поняття «аграрний капіталізм»;

- Основане на наукових основах землеробство, а відповідно й землекористування є основою багатства нації (до речі, поняття «нація» набуло саме у Франції сучасного змісту у переддень і в ході самої революції);

- В умовах аграрного капіталізму (йдеться про тогочасний період – Ю. Г.) капітал мав слугувати інтересам відтворюваного сільськогосподарського виробництва;

- Фізіократам належить пріоритет у визначенні понять «основний капітал» (знаряддя праці, тварини, зокрема жива тяглова сила, будівлі виробничого призначення тощо) і «оборотний капітал» (все те, що витрачається у сільськогосподарському виробництві протягом одного виробничого циклу – насіння, удобрення, заробітна плата працівникам).

Соціально-політичні складові. Вони розглядалися фізіократами у безпосередньому поєднанні з економічними чинниками:

- Продуктивність землі залежить не стільки від її родючості, скільки від свободи людей, які на ній працюють. Визначення, універсальний характер якого підтверджене поступом людства протягом послідовних століть за різних соціально-економічних систем;

- Соціальні порядки, які не поспівають за економічним прогресом, є антиподом прогресивного землекористування;

- Економічна свобода – ще один універсальний постулат, на якому вибудовувалися економічні теорії фізіократів. Праця людини має бути вільною, як і розвиток суспільства загалом;

- Проповідуваний ними принцип лібералізму означав, що плоди праці вільного виробника мають бути недоторканими, а приватна власність, на землю зокрема, священною;

- Освічений абсолютизм, з їх точки зору, мав забезпечити названі свободи. Разом з тим переконували, що в централізованій державі землеробство недосконале, рутинне.

Відстоюючи ідеї товарного виробництва як основу аграрного капіталізму, економічні свободи, основані на принципах лібералізму, фізіократи завдавали вирішальних ударів по феодальній системі, яка, у свою чергу, була політичним результатом панування натурального господарювання (Н. Кареев). Тож запровадження товарного землекористування, наряду з розвитком промисловості, прирікав феодальну систему землеволодіння з підневільною працею сільських трударів на загибель.

Економічні теорії фізіократів набували особливої актуальності у поєднанні із розвитком промисловості та науки. Наука і промисловість, на їх переконання, повинні прийти на допомогу землеробам, у чому бачили головні важелі інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Не залишалася осторонь їх уваги і проблема «людського фактору». Суть її образно виразив один із керівників Королівського товариства землеробів, заснованого в Парижі в 1785 р.: «Потрібно примусити селян розбагатіти всупереч їх бажанню». Чи стане хтось заперечувати актуальність сказаного і стосовно реалій нашого сьогодення? В інтерпретації економістів пострадянського періоду сказане до певної міри екстраполюється у формулу створення умов для ефективного землевласника і землекористувача.